

Kézikönyv az időszaki kiadványok könyvtári kezeléséről

Hézagpótló könyvet adott ki a Könyvtári Intézet *Továbbképzés felsőfokon* elnevezésű sorozatában. Ennek a meglehetősen közhelyszerű megállapításnak az igazáról mindenki meggyőződhet, aki kézbe veszi Szilvássy Zoltánné *Az időszaki kiadványok – és egyéb folytatódó források – könyvtári kezelése* című művét. Csak hát elkoptattuk már azokat a szavakat, amelyeket egy régen hiányzó, a könyvtári gyűjteményszervezés és feldolgozás egyik részterületének ismereteit összefoglaló munka méltatására használni lehet.

A kötet szerzőjét nem kell bemutatni a magyar könyvtáros szakmának. Nemzetközi szaktekintély ő, egyike azoknak, akik a magyar könyvtárügynek jó hírét keltették külföldön az 1980-as években. Csak a fiatalabb könyvtárosnemzedék kedvéért vázolom életútjának fontosabb szakmai állomásait. 1970-ben lett az akkor önálló szervezeti egységgé vált Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa nevű osztály vezetője az OSZK-ban. *Szűcs Jenő* nével együtt ő a központi katalógus (a mai Nemzeti Periodika Adatbázis) gépesítési munkáinak megtervezője, elindítója. Az ő nevéhez fűződik az OSZK bekapcsolódása az időszaki kiadványok nemzetközi regisztrációs rendszereibe: az UNESCO égisze alatt működött UNISIST nemzetközi tájékoztatási rendszer egyik alrendszerébe, az International Serials Data System-be (ISDS), illetve egyidejűleg a KGST-országok Nemzetközi Tudományos-Műszaki Információs Rendszere (NTMIR) IKARR (Időszaki Kiadványok Automatizált Regisztrációs Rendszere) nevű alrendszerébe. Ő volt a Magyar ISDS Nemzeti Központ (mai nevén: Magyar Nemzeti ISSN Központ) első vezetője. Az ISDS első, a Nemzetközi Központ működésére vonatkozó alapokmányt elfogadó közgyűlésén a központ irányítására megválasztott kilenc tagú ISDS Adminisztratív Tanács tagja lett. 1978-ban az ISDS International Centre igazgatótanácsának alelnökévé. 1980-ban elnökévé választották. 1987-ben a párizsi ISDS központ ügyvezető igazgatója volt. Ő dolgozta ki 1978-ban a külföldi időszaki kiadványok retrospektív, a XVII. századig visszanyúló magyarországi lelőhelyjegyzékének kiadási tervét, és indította el a munkálatokat. 1976-tól az IFLA UBC Office meghívására részt vett az időszaki kiadványok bibliográfiai leírásának nemzetközi szabályait (ISBD/S) kidolgozó bizottság munkájában is. 1988-tól új, nem kevésbé jelentős feladatot kapott az OSZK-ban: a nemzetközi kapcsolatokat is ápoló Kulturális és Marketing Iroda vezetője lett. 1991-től az Európa Tanács akkor létrehozott budapesti információs és dokumentációs központjának vezetőjeként folytatta pályafutását.

Szakmai tevékenységének meghatározó része volt az időszaki kiadványokkal való foglalataskodás, ezen a területen nemzetközileg elismert szakértő lett. Így nem csoda, hogy az IFLA őt kérte fel a *Basic Serials Management Handbook* című, főként a fejlődő országok könyvtárosai számára készítendő kézikönyv meg-

írására. Az 1996-ban angolul megjelent munka a magyar könyvtárosok számára is fontosnak látszott, hiszen könyvtári szakirodalmunkban nem volt ilyen átfogó útmutató erről a területről. Ráadásul nem mindennapi, hogy magyar szerző művét jelentesse meg egy nemzetközi könyvtári szervezet. Ezek a megfontolások készítették e sorok íróját arra, hogy kezdeményezze a magyarországi kiadás elkészítését. Ennek további történetét elolvashatják a kötet előszavában. A könyv – bár az eredeti IFLA-kiadvány felhasználásával készült – nem pusztán fordítása az eredetinek, kiegészítve a hazai gyakorlat, illetve a magyar vonatkozások leírásával, hanem figyelembe véve az annak megjelenése, 1996 óta az időszaki kiadványok megjelenésében tapasztalt változásokat, az újabb ismereteket is magában foglaló, korszerű, új, önálló mű. Ezért jócskán foglalkozik a digitális kultúra terjedésével együttjáró változásokkal is a folytatódó források megjelenése terén, nevezetesen az elektronikus időszaki kiadványok kezelésével.

A kézikönyv öt nagy fejezete végigviszi olvasóját–használóját az időszaki kiadványokkal, pontosabban – ahogy a mű címe is utal rá – korszerűbb kifejezéssel: a folytatódó forrásokkal kapcsolatos valamennyi kérdéskörön.

Az első fejezet az időszaki kiadványok jellemzőivel – fogalmával, típusaival, sajátosságaival, azonosításával – foglalkozik. A dokumentumtipológiában az 1990-es évek végétől kialakult új szemlélet, új dokumentumtipológiai modell szerint az információforrásokat a közzététel szempontjából érdemes csoportosítani, eszerint lehetnek „befejezettek”, illetve „folytatódók”, ez utóbbiak egyik fajtáját képezik az időszaki kiadványok. Az elektronikus kiadványok megjelenése és számuk robbanásszerű növekedése bonyolítja a helyzetet: az új dokumentumtipológiai modell már tartalmazza az ún. integráló forrásokat is, amelyek lényege, hogy a dokumentum változtatásai, kiegészítései, frissítései beépülnek a dokumentumba. Az integráló források is megjelenhetnek a befejezés szándékával, illetve a befejezettség igénye nélkül. Az új modell megértését a könyvben jól felépített ábra segíti.

A fejezet tipológiai része a „valódi” időszaki kiadványok közé sorolja a folyóiratokat, a hírlapokat, a sorozatokat, némi magyarázattal az évkönyveket és „évkönyvszerűségeket” (ezek „adott időközönként átdolgozott, ismételten megjelentetett kötetek, még ha az évkönyv-jellegre kifejezett utalás nem történik is”), valamint az ismétlődő konferenciák, kongresszusok hivatalos kiadványait. Új dokumentumtipológiai kategóriát vezet be a „sajátos jellegű »időszaki kiadványszerűségekt«” fogalmával: ide sorolja azokat a kiadványtípusokat, amelyek esetenként az időszaki kiadványok formai sajátosságait is hordozzák, bár alapvetően nem időszaki kiadványok, mégis kívánatos akként kezelni őket: pl. monografikus és időszaki kiadvány sajátos kombinációjaként jelennek meg (lezárt többkötetes könyvhöz – pl. enciklopédiához – kiadott frissítések), vagy a befejezés szándékával, de részenként közreadott monografikus kiadványok, illetve egymást követő részegységekben megjelenő kiadványok, valamint megszűnt időszaki kiadványok hasonmás kiadásai.

Az *időszaki kiadványok kezelése* címet viselő második fejezet a gyarapítás, a bibliográfiai számbavétel (katalogizálás) kérdéseivel és az állomány gondozásával (állományellenőrzés és selejtezés) foglalkozik. A gyarapítást tárgyaló rész hor-

dozza leginkább az eredeti kötet jellemzőit, az előszó tanúsága szerint is ez onnan „átemelt anyag”, ezért érzi úgy a recenzens, hogy nem minden vonatkozásában alkalmazható a magyarországi viszonyokra. Szerencsénkre – vagy ismerve a magyar könyvtárak szűkös anyagi helyzetét: szerencsétlenségünkre? – már nem tartozunk a nemzetközi szervezetek által támogatott országok közé, ezért bizonyos, hogy a kötetben ismertetett gyarapítási forrásokat nemigen tudjuk igénybe venni. Ez a rész a legapróbb részletekig bemutatja a gyarapítás hagyományos, „kézi” munkafolyamatait, a kézzel vezetett gyarapítási és érkeztetési nyilvántartásokat (kardexet). S bár azt gondolhatnánk, hogy elévült, túlhaladott ismeretekről van szó, ez a fejezet korántsem haszontalan a magyar olvasó számára: az időszaki kiadványok kezelésére egyelőre számítógépes, integrált könyvtár-automatizálási rendszereink nem mindegyike képes. Természetesen a leírt munkafolyamat nem minden apró lépése felel meg valamennyi hazai könyvtár gyakorlatának (pl. színes „lovások” – különböző jelentést hordozó jelző lapocskák – alkalmazása a kardexben), de olyan szempontokra, részfolyamatokra is felhívja a figyelmet, amelyeket minden, időszaki kiadvánnyal foglalkozó könyvtárosnak alkalmaznia kell, hiszen a könyvtár többi munkafolyamatát is befolyásolhatják (pl. a részegység adatainak ellenőrzése az érkeztetéskor, vagy a különböző forrásokból beszerzett példányok megkülönböztetése a gyarapítási nyilvántartásokban).

A bibliográfiai számbavétellel foglalkozó alfejezet rövid, lényegre törő áttekintést ad az időszaki kiadványok leíró katalogizálásának nemzetközi szabályozásáról, az ISBD(S) és újabb kiadása, az ISBD(CR), valamint az ISDS–ISSN rendszer közötti összefüggésekről. Röviden vázolja a legismertebb, széles körben használt nemzetközi katalogizálási szabályzat, az Anglo–American Cataloguing Rules (AACR2) kiadástörténetét, és megemlíti az AACR helyébe lépő új modell, az RDA (Resource Description and Access = Dokumentumok/források bibliográfiai leírása és hozzáférhetősége) nevű, nemzetközileg egyeztetett, és a levéltárakban, múzeumokban is alkalmazható szabályozás közeljövőben várható megjelenését. Részletezi a leíró katalogizálás hagyományos munkafolyamatát, példák-
kal illusztrálja a leírandó adatelemek körét. A tárgyi, tartalmi feltárás eszközeinek általános jellemzése után röviden bemutatja a nemzetközi szinten leginkább elterjedt rendszereket: a Dewey-féle Tizedes Osztályozást, az ETO-t, a Kongresszusi Könyvtár (az amerikai Library of Congress) osztályozási rendszerét. A tartalmi feltárás természetes nyelvi eszközeiről szóló részben csak egyetlen nevez meg, minthogy „e kézikönyv szempontjából csak a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzéke ... érdemel említést.” [A recenzens véleménye szerint a magyar viszonyokra tekintettel érdemes lett volna akár egyetlen mondat erejéig megemlíteni pl. az OSZK katalógusában és az MNB-ben alkalmazott teauruszt is, különösen, hogy a leíró katalogizálás tárgyalásánál utalás történt a KSZ/3-ra.] A katalógusokról szóló fejezet csak a cédulakatalógusokkal foglalkozik.

A gyűjtemény gondozása és állapotának megóvása című rész az időszaki kiadványok raktározásával és állományvédelmével foglalkozik. A raktározási szisztémák és a raktári jelzetadás szabályainak tanulmányozásánál az olvasó vegye figyelembe, hogy hazai könyvárainkban más gyakorlat, vagy az itt leírtak kombinációja is lehetséges. A nagy helyigényű, nyomtatott időszaki kiadványok tárolási alternatívájaként a mikroformákat (elsősorban a mikrofilm lapot), illetve az optikai adathordozó-

kat (elsősorban a CD-ROM-ot) ajánlja a szerző, leírva az e-hordozók alkalmazása során felmerülő hátrányokat, nehézségeket is. Az állományvédelmi feladatok tárgyalásánál figyelmeztet a megőréssel kapcsolatos hármas feladatra: az eredeti állomány megőrzése (de eldöntendő, hogy mit: figyelembe kell venni, hogy nem minden könyvtári állományt lehet és nem minden könyvtári állományt kell megőrizni), az eredeti állomány más hordozóra mentése (de melyikre: mikroforma, optikai lemez, digitalizálás?), az új hordozó megőrzése (de hogyan?). Áttekinti a mikroformák és az optikai lemezek kezelésével, tárolásával, állagmegóvásával és várható élettartamával kapcsolatos alapvető tudnivalókat. Kitér a digitalizálás mint a hosszú távú megőrzést szolgáló módszer problémáira is, különös tekintettel a mikrofilm-alapú digitalizálásra. A helyi szinten megtehető állományvédelmi intézkedések vázolója mellett áttekintést ad az IFLA, az UNESCO, illetve az Európai Unió kereteiben, valamint az Egyesült Államokban indított nemzetközi, regionális programokról is. Hazai vonatkozásként röviden ismerteti a 2007–2013-ra szóló Országos Könyvtári Digitalizálási Tervet (amely persze nem csak az időszaki kiadványokra vonatkozik).

A szolgáltatásokról szóló negyedik fejezet bevezetése összefoglalja az olvasószolgálattal kapcsolatos alapismereteket (beíratkozás, olvasóterem, kölcsönzés, tájékoztatás, reprográfiai szolgálat stb.). Az ún. másodlagos szolgáltatások közül a témafigyeléssel, valamint a referáló és indexelő szolgáltatásokkal foglalkozik, az időszaki kiadványok használatával, használatával összefüggő szolgáltatások közül a folyóirat-köröztetést és a tartalomjegyzék-szolgáltatást emeli ki, megemlítve a nagy kereskedelmi vállalkozásokat, cikk-adatbázisokat is. Külön alfejezeteket szentel a könyvtárközi kölcsönzésnek és az időszaki kiadványok központi katalógusainak, hazai vonatkozásként megemlítve az NPA-t (Nemzeti Periodika Adatbázis), illetve a MOKKÁ-t (Magyar Országos Közös Katalógus) – ez utóbbit azzal, hogy távlati fejlesztési tervei szerint egyesülne az NPA-val.

Ötödik fejezetében nemzetközi kitekintést nyújt a szabványosításra, a nemzetközi szervezetek és testületek tevékenységére. Számba veszi az UNESCO és az IFLA legnagyobb programjait. Részletesen bemutatja a ISSN-rendszer létrejöttét és fejlődését, valamint a rendszer nemzeti és regionális központjai által közösen épített adatbázisát, amelyet egy hónapos ingyenes próbaidő után díjfizetés útján beszerezhető jelszavas hozzáféréssel lehet használni, akár rekordletöltésre is. (Az adatbázis a kötet megfogalmazása szerint „az időszaki kiadványok egyedülálló bibliográfiai adatforrása”. Térítés ellenében lehetséges használata azonban valószínűleg ellene hat annak, hogy az egyes könyvtárak – a tagdíjat fizető nemzeti központokon kívül – közvetlenül ebből az autentikus forrásból vehessenek át saját katalógusaik számára bibliográfiai rekordokat. S bár ezt a kötet nem tartalmazza, a recenzens mégis arra buzdítja olvasóit, hogy ne csak tájékozódó-tájékoztató, hanem feldolgozó munkájukban is használják az OSZK on-line katalógusában elérhető NPA-t – ez ugyanis az ISSN Nemzetközi Központ által fenntartott és gondozott adatbázisból veszi át a külföldi időszaki kiadványok leírásait.)

A kötetet kilenc függelék egészíti ki: rövidítésjegyzék, fogalom meghatározások, szabványjegyzék, az UNESCO és az IFLA területi és regionális irodáinak

(szekcióinak) listája, érkeztetőkarton-minták, az ajánlott irodalom és a segédletek jegyzéke. Két utolsó függelék az eredeti angol nyelvű kiadás előszavának és bevezetésének fordítása.

A kézikönyvnek meglehetősen újszerű szerkezete és hivatkozásrendszere van: a szokásos decimális számokkal jelzett fejezeteken belül az egyes részeket a fő decimális rendszert elhagyó számok azonosítják, pl. az 5.2 számú fejezeten belül 521, 521.1, 521.2 ... 522, 522.1 ... 523 stb. Csúcsos zárójelek közé foglalt betűk jelzik, hogy az éppen tárgyalt témához további ismeretek a fejezetek és egyes függelékek végén található bibliográfiában, a fogalommeghatározásokban, illetve az ajánlott irodalom és segédletek jegyzékében találhatóak. A H betűvel jelölt fejezetvégi bibliográfiai hivatkozások a fejezeteknek fent vázolt számozását követik, s azon belül / jellel kapcsolt sorszámot viselnek. A fejezetek szövegében azonban csak a H jelölés szerepel, és a szerző (és lektora) közvetlenül nem utal erre az azonosító számra, így a több hivatkozást is tartalmazó fejezetek esetében némi keresést igényel az adott részre vonatkozó bibliográfiai hivatkozás megtalálása. Szerencsére az önálló számmal azonosított részek elég rövidek, a kiadvány fő szövege meglehetősen apró részekre tagolt. Az ajánlott irodalom jegyzéke, amelyre a szövegben AI jellel utalnak, szintén a fejezetszámozást alkalmazza, azonban az egyes részekben belül egy hivatkozási szám alatt több bibliográfiai tétel is szerepelhet. Ez a fajta, szokatlan és bonyolultnak tűnő jelölésrendszer némiképp megnehezíti a kézikönyv használatát.

A kézikönyv tipográfiai megoldást is alkalmaz a különböző részek jobb elkülönítésére: álló betűvel szedve az „elméleti” tudnivalók, dőlt betűvel pedig a munkafolyamat-leírások szerepelnek.

A kézikönyv sajátos keveréke az alapvető könyvtártani ismereteknek és az időszaki kiadványok kezelésében felmerülő legújabb kérdések tárgyalásának. Bár a könyvtárosok felsőfokú továbbképzését szolgáló sorozat tagjaként jelent meg, bizonyára a középfokú könyvtárosképzésben is alapvetően fontos kötelező irodalom lesz ez a mű.

(Szilvássy Zoltánné: Az időszaki kiadványok – és egyéb folytatódó források – könyvtári kezelése. Bp., 2006. Könyvtári Intézet, 238 p. /Továbbképzés felsőfokon/)

Rácz Ágnes

Magyar Nemzeti
Könyvtár

Szilvássy Zoltánné

Az időszaki kiadványok
– és egyéb folytatódó források –
könyvtári kezelése

Továbbképzés felsőfokon

3K
3K 3K 3K
3K 3K